

Tamás Menyhért új versei

Tamás Menyhért: *Rések*

Tamás Menyhért pengevékony verseskötetei sajátos értékei a magyar irodalomnak. Bennük etikus emberi tartás, közösségi felelősség és hűség nyilatkozik meg művés, tömör és változatos formában. Költészetének egyénítő jegye az is, hogy eredetközösségének, a bukovinai székelyeknek a történelme mindmáig meghatározó élménye. Ősei a madéfalvai veszedelem után kerültek ki Bukovina társadalmi és nyelvi szempontból egyaránt zárt világába. Az eredőjéhez való hűség költői nyelvének is sajátos jelleget ad. Ma is használja a székely ősei által Bukovinába kivitt és ott megőrzött nyelvújítás előtti magyar nyelvet. Ezt korszerűsíti nagyfokú sűrítéssel és a mai élet elemeivel. Versei archaikus hangvételűek, de sűrű szövésük révén modern szemléletet, világérzékelést és világmegítélést adnak. Versvilágában gazdag értelemmel szerepelnek olyan szavak, amelyek a mai magyar nyelvből már hiányoznak. Minden versén rajta van személyiségének a pecsétje.

Már harminc évvel ezelőtt azt írta ars poetica gyanánt, hogy a költői mértéket Szabó Lőrincről veszi: „gazdagegyszerűen írni”. Új versei mintaszerűen mutatják ennek a régi törekvésnek a sikerét.

Rések című kötetének darabjai tömör megnyilatkozásai egy gazdag szellemiségű és kemény erkölcsű költői személyiségnek. Szerves folytatásai Tamás Menyhért eddigi munkásságának. Szigorúan komponált versei egyetemes érvénnyel tanúsítják az értelmes élet utáni vágyat és az emberi küzdelem mai nehézségeit egyaránt. Tragédiák, bajok, veszteségek leltára ez a könyv, a költői magatartás és szemlélet azonban erőt sugároz, az élet értékét tanúsítja.

NAP KIADÓ,
2008

A kötet ciklusait az *Elő- és utóvers* című négysoros fogja közre:

*Nincs valahol, csak az itt,
és nincs majdan, csak a most
vérzetten is vallani:
e hazátlan baza a Hazám!*

Ars poetica ez a négy sor. Tamás Menyhért költészete hiánytalan következetességgel néz szembe az „itt” és „most” adottságaival. Sem térben, sem időben nem keres könnyítőt és bizonytalan megoldásokat. Megtagadja a tér és az idő kínálta meglekületi lehetőségeket („nincs valahol”, „és nincs majdan”). Vállalja létének helyét és idejét („csak az itt”, „csak a most”). A hét szótagú két első sor erős két ütemű, 4/3-as tagolása (a négy szótagos tagadásra következő három szótagos állítás) egyszerre érzékelteti a költői én drámai küzdelmét és annak eredményét. A tagadás és az azt követő állítás párhuzamos egymást követése az első két sorban egyértelmű lezárása a belső küzdelemnek. Egyértelmű kinyilatkozása annak, hogy a költői személyiséget sem térbeli, sem időbeli illúzió nem foglalkoztatja már. Azt, hogy küzdelem után nyilatkozik meg a költő, a harmadik sor érzékelteti. A tagolása ennek is 4/3-as, az állapot és a magatartás ebben is ellentétes, ennek a jelentése azonban az ellentét legyőzése. Annak érzékeltetése, hogy a személyiség helyzete, állapota ellenére tesz egyértelmű kinyilatkozatást. Ennek a fontosságát előre jelzi a három egyforma tagolású sor utáni kettőspont. Ez nyomatékmal utal arra, hogy utána összegzés következik.

[Szemle]

A költő megsérült abban a küzdelemben, amely az összegzéshez vezette, de illúziók nélkül is vállalja és megvallja a hazájához való hűségét. Ezt alliterációval és a József Attila *Hazám* című versét is idéző nagybetűs írásképpel is nyomatékosítja. Keserűségét és illúziók nélküli eltökéltségét is költői bravúrral érzékelteti: az egymással alliteráló szavakba is belefoglalja abszurd tapasztalát. A negyedik sor két szótaggal hosszabb, mint az első három sor. Tagolása is eltér amazokétól. Az alliteráció pedig az otthonosság hiányát a ragaszkodás vallomásával kapcsolja össze („e hazátlan haza a Hazám”). A költői személyiségnek ez a keserűsége és ugyanakkor mély ragaszkodása hazájához sokféle változatban szólal meg verseiben.

A kötet ciklusai poétikai és közérzeti vonatkozásban is kiegészítik egymást, együtt összetett és mély világkép tanúságtevői.

Tamás Menyhért már első kötetében is közölt egy ciklust, mely a *Versék édesanyám, Kiss Emerencia kapcsos könyvéből* címet viselte. A *Rések* első ciklusa, a *Titkolások* a költői dikció szerint ugyanebből a kapcsos könyvből való versekből áll. Ezeknek tárgya azonban már nemcsak a bukovinai székelység tragikus sorsa, hanem az ebben a nehéz sorsban is megnyilatkozó teljességvágy, mely a szerepversekben gyakran különleges szépségű erotikus szerelmi vallomásokban szólal meg. Ezeken is átüt az a drámai sors, mely minden motívumot sajátos fénybe von.

A *Titkolások* ciklus az emberlét rejtett és titkos világát mutatja meg az archaikus és a népi kifejezésformák eszközeivel. A *Versék édesanyám, Kiss Emerencia kapcsos könyvéből II* a költői pályakezdés idején kialakított szerepvers újabb változata. Ezek a *Tollpróbák* a lét titkosabb övezeteiről is sokat tudó személyiség vallomásai.

A kilátástalan léttapasztalatot részben ellenpontoszza a kötetben a szerelem motívumköre.

A *Virágkorban* olyan szerelmi vágy és élmény tanúsítása, amelyben az egymásra találás, egymással való azonosulás teljes vi-

lág. Az egyik fél arca a Nap, a másiké a Hold, egymásra találásuk olyan élmény, hogy „világlásuk / mindent kiolt!”.

A *Titkolások* asszonyi dikciója azt vallja ki, amiről nem szoktak beszélni, ami titkolás szokott lenni. A szerelmi beteljesülés élménye a lét minden egyéb elemét kapcsolja az öröm pillanataiban. Az érzéki szerelem, a „tűz hatalma” szólal meg ezekben a tömör, négy szótagos sorokból épített négy sorosokban. Mindegyik három ponttal indul és zárul. Azt érzékelteti ez, hogy sok-sok előzménye és folytatása van egy-egy versnek. Olyan vallomások ezek, amelyeket nem szoktak elmondani, amelyeket titkolni szoktak. Egyértelmű, mégis sugallatosan gazdag jelentésű versek ezek.

A verscímek archaizmus és egyetemesség is erre az időfölköti jellegre utal. A *Mondikák* is a szerelem testi-lelki hatalmáról vall archaikus és mégis egyéni műformában.

A folklórban gyökerezik a *Ring a bölcső* című vers is, de a folklór-motívum ebben is karakteresen egyéni szintet kap nyelvi és tartalmilag egyaránt. A ringató a családi veszteségek okán a kacagást sírással ellenpontoszza („alattoma sírt ás”). Majd a záró strófa azt is kifejezi, hogy a tíz gyermek közül életben maradtak sorsa is tragikus:

*Tízéből hata
életre jutott,
tízéből hata,
földfutást futott!*

A „földfutás” maga az élet, a földön való lét, az életpálya, de erős hangsúlyt kap benne a szenvedés, a földönfutói sors.

Különleges darab az *Orsóbeszéd* is. A négy strófa mindegyike négy kétszótagos sorból áll. Ez a verskép az orsóra, a szövéskor a fonál föltekérésére használt pálcikaszerű eszközre utal. Az első és második, valamint a harmadik és negyedik strófa utolsó sora rímel egymással. A hívó és válaszoló rím a két szótagos sorok rövidege folytán az orsó gyors pörgését érzékelteti. A cím értelme pedig az, hogy az orsózás szerelmi bűvölés is egyben. Ez a kü-

lönleges összekapcsolás esztétikai kifejezést ad annak a több évszázados szokásnak, hogy a fonóba járás egyik fő ösztönzője a társkeresés volt. Az orsóbeszéd még az „ujjára csavar” képzetét is felidézi ebben a szerelmi bűvöletben.

A *Keresztút* cím is összetett jelentésű. Egyszerre jelenik meg benne a kényszerű választás és a krisztusi keresztút, kinszenvedés az otthonvesztés fájdalomával összekapcsoltan.

Az intelleum szó értelme erkölcsi célzatú figyelmeztetés. Tamás Menyhért *Intelmek* című ciklusában a közösségének tragikus tapasztalatait sorolja, melyek kevés reményt adnak a jövőre nézve. Az igazi intelleum, a negyedik, mégis az otthonra találás igényét és reményét mondja:

*Szóljon rög, kő, madáróra,
ügyelj oda minden szóra,
less meg minden hazajélet,
hátha eggye hazavezet...*

Tamás Menyhért költészetében a személyiség szemléletét az emlékek és a mai léttapasztalatok együtt határozzák meg. Egy „ásatott árok” mélyén a „röggel-vakított koponya” a gyermekkorban látott első „úti-halott” emlékét idézi fel benne. Az „örzött iszonyat” ma is eleven, mert „az első, / látott úti-halott” után oly sokan következtek, hogy „felsírt / gödre / a holnapra-ha- / gyottak / temetetlen / temetője!”.

A „sejtek sűrűsége” idején is érzékeli Tamás Menyhért a „tapintható enyészet”-et. Az „iszapoló rágalom” világával szemben azt a saját hangot találja meg, amely szerint „szabadítható, ön- / érzetünkig / szabadítható / a seb alá forrt félelem!”. Költészete a közösségi önérték megteremtésének a kísérlete. A félelemtől szabadító emberi cselekvés példája.

Ünnepli a *Fényműves kéz* tettét, „homályló” szemének meggyógyítását, de a hála ihlette vers után a *Tisztán* keserű önróniával szól arról, hogy most már „vereségeink közeléig” lát.

A vigasz hangjait nagyon mélyről hozza ez a költészet: „Ami nem öl meg, erősít” kezdi egyik versét. A *Jelek* a sok-sok versben megnevezett emberi hitványsággal, alattomosággal, gyűlölettel, „erszényes szellem”-mel szemben az emberi világ végső mérlegében keres keserű vigasztalást:

*Végül is
egyazon árok
mélyül aláink...*

A *Rimay óta* ihletforrása – a személyes tapasztalat mellett – Rimay János *Kiben kesereg a magyar nemzetnek romlásán s fogyásán* című verse. Ennek egy strófáját idézi is. Ez előtt pedig azt állítja, hogy „Rimay óta, sebel a strófa”. Magyarország pusztulása, romlása a XVI. század óta folyamatos. Ezt hangsúlyozza a „Rimay óta, sebel a strófa” és a „szegény, ideggé tett Magyarország!” sorok háromszori ismétlése.

A *Rések* című prózavers a halogatás, a kiszolgáltatottság, az örökös védekezés személyiséget és világot romboló pusztítása idején idézi édesanyja intelmét: „elég a hunyásztekingetből, a szánakoztató rebegésből”. A *Rések* e reménytelen világ ellenpontjait jelentenék, de nem tudnak értéké válni, mert maszkos és távlatlan a világ. „Európa elnyűtt takarója” nem adhat már biztonságot, halotti lepelle válik a magyarság számára. Ilyen körülmények közepette a magyar nyelv és hazát megtartó művészeinek a teremtő munkája is pusztulásra van ítélve. Az általános rontás, pusztulás idején Arany, Petőfi, Ady, Kosztolányi, Illyés, Sütő szavaiban keres menedéket a költő a halál előtti létben. A tragikus számvetést az életakarát igéi ellenpontozzák: „csak az szóljon, aki kínzatásában is reményét sziszegi”, aki illúziók nélkül vállalja a szembe-sülést a világgal.

Az *Innen-túl* című prózaköltemény lírai énje az általános sorvadás, pusztulás, gyalázat, lemerülés idején fordul szembe tapasztalataival. Illúziótlan, de kemény tartásra szólít. A magyar nemzeti tudat azt is jelen-

[Szemle]

ti számára, hogy „a legsötétebb pillanat is elővillantja menedékét”, hogy fölül kell emelkedni a lét kiszámíthatatlan, kockajátékra emlékeztető dimenzióin.

A kötet utolsó ciklusa a *Közeleim*. Jellegzetes Tamás Menyhért-i gazdag jelentésű egyéni lelemény ez a cikluscím. Értékta-núsító költői megidézése a ciklus Illyés Gyula, Tamási Áron, Szabó Lőrinc, Sütő András és Nagy Gáspár művészi világának és emberi magatartásának. Öt különböző egyéniség, öt különböző életpálya, életmű és sors jelenik meg Tamás Menyhért bensőséges ismereteiről és mély értéséről, öszszetartozás-tudatáról tanúskodó verseiben. A „közel” határozószó vagy a „közelel” melléknév különféle főnevekhez kapcsolódhatna. A „közeleim” főnév a határozószó és a melléknév jelentését pozitív értelemmel sű-ríti egy szóba. Egyszerre mondja ki azt, hogy szereti, becsüli őket, közel vannak hozzá, és azt, hogy a közösségi létben elő-dei, példái. A versek gyakori idézetek, szövegáthasonítások révén is éltetik a megidéz-zettek értékeit.

Az *Illyés* Tamás Menyhért személyes gondjával szembesül és szembesít. Illyés Gyula arra példa számára, hogy „milyen mélyről forrásol a hűség, meddig köt, köthet magához a szülőltáj”. A fiatal Illyést fel-idézve azt állapítja meg, hogy „szédítő az út, az irány, szédítő a távol, ennél csak a visszaút szédítőbb”. Az a tapasztalat szólítja Illyést közösségi cselekvésre, hogy „nemzet *alatti lét* a pusztai lét; *nemzet alatti* sikoly a pusztai sikoly!”. Ez a felismerés ösztönzi a magyarság fogyásának és romlásának föltá-rására, a pusztulás elleni cselekvésre. Az illyési magatartás nemzetmegtartó értékei-nek a megmutatásakor azonban azt is látnia kell Tamás Menyhértnek, hogy Illyés neve hallatán „mintha véres tréfáit ismételné az idő, ma is nyelvhegyre gyülemlik a szó!”. Az illyési nemzeti felelősségtudat ma is rágalom és gyűlölet tárgya. „Hangzavart? – Azt! Ha nekik az, / ami nekünk vi-gasz!” – kezdte hatalmas belső erőt tanúsít-va Illyés a *Bartók* című versét. Erre utal

Tamás Menyhért: „Hangzavaron innen, hangzavaron túl, a tanúságé vagyok, az egyedül mondatoló tanúságé...” Ő azonban már csak a pusztulás folytonosságának a számbavételére vállalkozhat. Illyés a *Haza a magasban* soraiban a magyar kultúrában még megtartó erőt látott („mormolj ma-gadra varázsinget / kiáltsd az éjbe Berzse-nyinket”), Tamás Menyhért már csak újabb csalatkozásról adhat számot („megint a jö-vőtlenülő jövő, visszarájzolhatatlan Meden-ce”). Az illyési példa az „ittthon európai-nak lenni” reményét is földézi benne, de a „tavasznyi remény”-t az *Ady estéje* „össz-tél depressziója” követi a versben. Az illyési örökség, a mindennel szembenező, pusztu-lást is számba vevő magatartás, mely a leg-képtelenebb körülmények között is cselek-vésre, helyállásra szólít. Illyés a *Koszorú* című versében a magyar nyelvet „fölnevelő édesanyám”-nak nevezte. Első kötetének címadó verse, a *Sarjurendek* pedig sorsvál-toztató összefogásra és cselekvésre hív. Ta-más Menyhért súlyos tapasztalatai ellenére vállalja ezt az örökséget. „KOSZORÚ, a nekem jutott koszorú, a *szél-kaszabolta ma-gyar nyelv*, a sose-késlekedő halál, a sarjú-rendeket hullámzó tenger...”

A *Tamási* című prózaverse az erdélyi sors számbavétele és Tamási-Ábel hűségé-nek értékvalló, értéktudatosító bemutatá-sa. Ábel „lépte a fenyvesek koronás lépte”. Mélyen beléje vésődtek élményei, „az árvító sírhant, a szegények zászlólobogása, az őszít visszalobbantó manhattani távol”, de életútjának a hűség ad értelmet. Irányát a szülőföld, „szívbe-vett táj hajófordítása” szabja meg. A hazatérő Tamási „a legszebb nyelv ura”, őt is gúnyolódás fogadja, de legnagyobb kortársai felismerik különleges értékeit. „Áron pedig négyelt szűkében harmatolt tovább...” A csonka hazában is töretlenül végezte küldetését, az élet szé-psegeinek és értékeinek megmutatását és vé-delmét.

A *Szabó Lőrinc* című verse felidézi azt a diákkori megrendültségét, melyet a költő halálának híre okozott neki. A vers máso-

dik része pedig Szabó Lőrinc költészetének jelentőségét méltatja a maga világszemléletének formálásában. Azt a költőt mutatja be, akiben „a teremő Én” a létezés titkait tárta föl, akinek a világában minden emberi tapasztalatnak helye van.

Krisztus keresztútján tizennégy stáció volt. A Sütő András emlékére írt *XV. stáció* azt tanúsítja, hogy az írói életmű a szerző halála után is él. Továbbfolytatja „a mondd-e még?”-re adott eltökélten közösségteremtő, közösségmegtartó válaszokat:

*mondtam, mondom, mondanom kell,
mondom, hátba kő alól kel,
a tűz- és nyelvkárosultak
zágoni egükre gyúlnak...*

Zágoni egükre gyúlnak!

A *XV. stáció* a nemzetiségi lét abszurditásai elleni küzdelem verse, a sütői helytállás példává emelése.

Az *N. G. halálhírére* Nagy Gáspár siratója és magatartás-értékeinek fölmutatása a gyász első pillanataiban, amikor „a csöndnek is gyásza van”. Megidézi Nagy Gáspár életművének és magatartásának szakrális tisztaságát és erejét:

*Lélekké maradtál:
visszaköltöző fény,
a kilobbant nappal
felizzó reménye,
nyomokban –
látja, aki lát:
hitedre vált a világ...*

Ezek a portréversek értéktanúsító jellemzések és vallomások. Hősei olyan magatartáspéldák, amelyek a reményt, az értelmes és cselekvő emberlét lehetőségét tanúsítják.

Tamás Menyhért költészete esztétikai és etikai értékek egységében kutatja az emberi lét értelmét és lehetőségét a mi világunkban.

GÖRÖMBEI ANDRÁS

Már megint és még mindig: magunk revíziója

Ifj. Fekete Károly: *Tudománnyal és a hit pajzsával* –

Válogatott Makkai-tanulmányok

mikor 1931-ban Makkai Sándornak volt bátorsága a *Magunk revíziójá-*ban arról írni, hogy a kisebbségi sors olyan nemzeti önvizsgálatra ösztönöz, mely tökéletesen megújítja a magyarság helyzetértékelését, arra buzdítván: revízióra van szükség, de nem a határok korrekciójára, hanem magunk megváltoztatására, mert a jövő belső minőség függvénye – akkor valóban kikezdzhetetlen előfeltevésű, de valószínűtlenül nehéz vállalkozást hirdetett meg. Az is lett a sorsa, mint a Németh László-féle „minőség forradalmá”-nak. A többség, ha nem balekségnek, legjobb

K O L O Z S V Á R,
2 0 0 8

esetben utópiafélének nézete, inspiráló ereje legfeljebb a „boldog kevesek”, egy speciális elit számára öröklődött tovább. Holott meggyőződésünk szerint ma aktuálisabb, mint valaha. Ezért öröm kézbe venni ifj. Fekete Károly könyvét, mely példás módon és logikus gondolatmenettel közelít az egykori erdélyi püspök, sárospataki, kolozsvári, majd debreceni professzor, regényíró és esszéista, teológus és morálfilozófus máig eleven életművéhez. Először a pályakezdést vizsgálja, Bóhm Károlyhoz, Ravasz Lászlóhoz, Reményik Sándorhoz fűződő kapcsolatát elemezve.

[Szemle]

Aztán az egyház és a nemzet dolgát egyetlen szándéknak alárendelő nemzetpedagógusról, a polihisztor (regényíró, költő, festő) Makkairól olvashatunk. A *Függelék* pedig az 1945-ös népbíróági per vádemelését s Makkai védekező beszédét tartalmazza.

Egy időben szóltak némi lesajnálással Makkaiék (tulajdonképpen egy kolozsvári körről van szó, melybe beletartozik a filozófus-theológus Tavasz Sándor, a pedagógus-theológus Imre Lajos, a költő Reményik és mások is) „idealista” transzszilvánizmusáról, mint ami többet ártott, mint használt, mert illúziókat keltett a „lelki” megoldást illetően. Ezzel szemben az az igazság, hogy a területi revízió ambíciója mérhetetlen emberi és erkölcsi veszteségeket okozott. A marxista-leninista kísérlet sem hozott eredményt, annál több ártatlan ember szenvedését és gazdasági katasztrófát. A mostani parlamentáris szabadság meg sosem látott kivándorlási hullámhoz és a belső megosztottság kiéleződéséhez vezet, tehát kudarcot kudarc, majd újabb kudarc követ. Hozzátehetjük: a Makkai meghirdette belső erkölcsi megoldás egyébként is az egyetlen lehetséges út volt a királyi Romániában, mely semmilyen támogatásban nem részesítette a magyar oktatást, könyvkiadást, ellentétben a szocialista korszakkal. (A rendszerváltás buzgalmában meg erről feledkeznek meg szívesen.)

A „lelki nemzet” eszméjét tehát a körülmények hozták magukkal. A magára hagyott romániai magyarságnak („Egyedül vagyunk!”) magának kellett nemcsak modus vivendit, hanem értékrendet és célrendszert is kialakítania. Ahogy Makkai Sándor írja: „Nincs szükségünk Európa bűneire, igazságtalanságaira, szeszélyeire, képmutatására, felfuvalkodottságára. Saját magyar jellemünk és szellemiségünk kifejtésére van szükségünk az európai kultúra valódi és örök értékeinek érvényesítése által.” (Milyen üdvösen egészséges viszony ez Nyugat-Európához, legalábbis ahhoz az önállótlan s már-már szolgálalkú alkalmazkodó buzgalomhoz képest, ahogyan a rend-

szerváltás utáni Magyarország igyekszik „megfelelni” még akkor is, amikor napnál világosabb, hogy az Európai Unió olykor katasztrófális hatással van a magyar iparra, mezőgazdaságra, felsőoktatásügyre.)

Ifj. Fekete Károly könyvének egyik fő újdonsága, ahogy Makkai Sándor életműve kapcsán nemzeteszme és kereszténység viszonyát tisztázza. A laikus akár a kereszténység egyetemességével ellentétesnek vélheti a nemzetelvet. Szerzőnk magára Karl Barthra, a XX. századi protestáns gondolkodás óriására hivatkozik, aki szerint a nemzet az a terep, amely „az Isten iránti engedelmisség bizonyítási helyszínévé magasztosodik”. Megdöbbentő, hogy Barth szavai mintha az erdélyi helyzet ihletésére fogalmazódtak volna meg: „úgy vagyunk nemzetünkkel, mint az orvos reménytelen betegével, s mint neki, úgy nekünk sem szabad felhagynunk azzal, hogy az élet jogát hirdessük a halállal szemben”. (Egyébként Barthnak – bár ifj. Fekete nem utal erre – volt személyes kapcsolata is az erdélyi magyar református egyház vezetőivel, el is látogatott Kolozsvárra.)

A nehéz helyzetben levő nemzetek, népek, nemzeti kisebbségek megpróbáltatásainak Makkai valóságos messianisztikus szerepet szán: „Isten többet akar ebből a népből kihozni, mint pusztán egy ideig-óráig ellenálló gáttat, sőt éppen ezek között a próbák között népek világosságává és tanítójává akar tenni bennünket.” Azoknak pedig, akik retorikai fordulatnak, jobb esetben jó szándékú utópiának nézik ezt az állítást, hadd ajánljuk figyelmébe a tényeket: az 1849-ben eltiport magyarság passzív rezisztenciájának olyan elismerő európai sajtója volt, hogy Deák Ferencet az ír ellenállás, sőt ezen keresztül a Gandhi-féle mozgalom egyik inspirálójaként tartják számon. Vagy felidézhetők Camus szavai a magyarság morális példaadásáról 1956 októberét követően. És lehetett volna messzire hangzó üzenet Reményik Sándor pályafordulata Észak-Erdély visszacsatolása után, szembefordulása a jobbratoló magyar nacionalizmussal, amikor győztes pozícióból

hirdetett bosszú helyett megbékélést, amire nem sok példát találni a II. világháború kor-szakából.

Ifj. Fekete Károly könyve ily módon nemcsak pontos, szakszerű bemutatása Makkai életművének, hanem szinte minden mozzanatában a mára van tekintettel, „amikor a kitartóan jelenlevő ateizmus és a mumusként emlegetett keresztyén kurzus réme között kiválasztottságtudattal élünk, amikor a gyökértelen kozmopolitizmus és a sokkoló vadmagyarság helyett tiszta nemzet-tudattal döntünk, amikor a profitcentrikus gondolkodású úgazdagok és a lesújtó munkanélküliséggel küszködők között meg tudunk maradni felebarátnak” – mindezzel Makkai Sándor tanításához igazodik. Nem túlzás ez, hiszen ha annyi fordulat, „annyi balszerencse közt s oly sok vizsály után” sem találjuk a módját az eredményes, a román-ságot is megnyerő kisebbségi politikának, akkor mégiscsak Makkai Sándortól kellene megtanulni a történelmi felsőbb-ségérzet elvetését, a keresztyén szeretet-filozófia segítségül hívását, az őszinte és humánus magatartás komolyan vevését. Ő ugyanis már sok évtizeddel ezelőtt is arra intett: „Kötelességünk, hogy elfogulatlan tárgyilagossággal és jóakarató érdeklődéssel ismerjük és ismertessük meg a magyarsággal a nemzetiségek szellemi életét és értékeit.”

Az 1930-as évekhez hasonlóan ma igazán és végre meg kell érteni, hogy (bármily szép hagyományú és rokonszenves sok évtizedes formulák helyett) az immár közös EU-tagság birtokában teljesen új alapokra helyezendő kisebbségi koncepcióra van szükség. Régi klisék és öröklődő sértődöttségek, gyűlölet és anakronisztikus reflexek elhagyásával lehetne megteremteni (például Makkai nyomán) olyan attitűdöt, mely teljesen újfajta gazdasági és diplomáciai manővereket ölelne körül. A keresztyén etika a szolidaritás és a morális küldetés többletével járulhatna hozzá a mind ez idáig hiába remélt kölcsönös bizalomhoz, s e tárgyban lehetne igazán eleven funkciója ifj.

Fekete Károly könyvének. Magyarország Európai Unióba lépését megelőzően nyilvánvalóan lehettek illúziós várakozások, de éppen Debrecenből (talán Makkai öröksége is belejátszott) olyan kezdeményezés is kiindult, amely reményeket fűzött a humánus és a végre összefogást hirdető értelmiségi magatartáshoz. Diplomataik és tudósok, írók és egyetemvezetők mellett éppen ezért juttatott szóhoz ukrán, szlovák, román és magyar egyházi személyiségeket is.

Amikor 2004 áprilisában *Közös múlt és közös jövő* címmel a Magyar Köztársaság elnökétől az esztergomi prímásérsekig, egyetemi tanároktól a szlovák anyanyelvű Melis Györgyig, Dobos Lászlótól görögkeleti román püspökig sokan eljöttek a hívó szóra – mintha a Makkai-féle „utópia” látszott volna valóságra válni. A Debreceni Egyetem rektora okkal utalt a konferencia erkölcsi előzményei közt a protestantizmus toleranciájára. A konferencia zárónyilatkozata pedig kinyilvánította: „Elhatároljuk magunkat a gyűlölet és az előítélet minden fajtájától, és hiszünk abban, hogy a szomszédos népek értelmiségének kézfogása eredményekhez vezethet. Valljuk, hogy minden emberben él a béke, a tanulás, a szeretet, a tudományos megismerés, az anyagi és szellemi felemelkedés, az emberek közötti egyetemes szolidaritás vágya. Ennek jegyében kell élnünk és dolgoznunk.” Az ökumenikus istentiszteleten pedig a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke az ótestamentumi József történetéhez kapcsolódott: „Testvéreimet keresem – ez a legelembb, legemberibb motivációja annak, ami ma köztünk történik. Európának ebben a szegletében, ahol oly sokszor csúfoltatott meg emberek, nemzedékek, népek és nemzetiségek embersége... Testvéreimet keresem – ennél többet nem mondhatunk, de ennél kevesebbel nem elégedhetünk meg. Közös európai jövőnk akkor lesz emberséges, ha nagyon vigyázunk ezekre a határszavakra, hogy hitünk, emberségünk határain belül maradjunk. Annak a Krisztusnak

[Szemle]

a követségében járhatunk, aki maga is a testvéreit kereste ebben a világban. S amikor az keresztre szegezve kivetette ebből a világból, mint akinek a számára nincs itt hely, akkor úgy válaszolt, hogy feltámadása után mellénk szegődött. Ez a mi reménységünk, ez marad Európa és a világ reménysége is.”

Ifj. Fekete Károly könyve igen nagy szolgálatot tesz azzal, hogy Makkai Sándor életművét, a „lelki nemzet” koncepcióját a máig hosszabbítja meg. S ezzel arra ösztönöz, hogy bizonyítékot keressünk arra: nem ábrándkergetés az élet, a politika nagy kérdéseinek keresztény megoldása, s még követőkre is találhat. A 2004. áprilisi debreceni találkozó – tudásunk szerint – nem talált folytatásra. Spontán kezdeményezés

volt, főhivatású politikusok, hivatalnokok érdekek és presztízsnyerés nyomában iparkodva nem sokat törődtek vele. A debreceni találkozó mégis bizonyít valamit: újra és újra meg lehet kísérelni azt, hogy emberek és nemzetek jobbik énjére apelláljunk. Ahogy Makkai írja: „A kisebbségi sorsban éltek jól tudják, hogy a nemzetiségi kérdés szabályozásának mindenek felett lelki előfeltételei vannak, és pedig a megértésre való őszinte törekvés, a jóindulat, a magasabb minőség, a segítőkészség...” A közelmúlt balkáni borzalmi és más események talán megérlelik a helyzetet arra, hogy végre onnan legyen remélhető a megoldás, amiben Makkai Sándor s a hozzá hasonlók jelölték meg.

IMRE LÁSZLÓ

Erdély katolikus egyháztörténete németül

KIRCHE – STAAT – NATION.

Eine Geschichte der katholischen Kirche Siebenbürgen vom Mittelalter bis zum frühen 20. Jahrhundert

1925-ben Dicsőszentmártonban jelent meg *Az erdélyi katolicizmus*

múltja és jelene című kötet, amely a trianoni sokk után a történettudomány eszközeivel kívánt választ adni Erdély múltjának számos vitatott kérdésére. A téma legkiválóbb ismerői, az erdélyi historiográfia reprezentánsai fogtak össze, hogy mentsek a menthetőt: a régió múltját a hamisításoktól, a csúsztatásoktól, az elhallgatott tényekből eredő téves következtetésektől. Részben válasz is kívánt lenni akkor ez a kötet a román kisebbségellenes, egyházellenes, sovíniszta kultúrpolitikus Onisifor Ghiu (1883–1972) könyveire, amelyek az új helyzetben megnövekedett román állam valáláspolitikájának szöcsövei voltak. A magyar szerzők ekkor az előszóban (talán nem min-

MÜNCHEN,
2007

den ironia nélkül) még köszönetet is mondtak a román kormány kultúrpolitikusának, hogy kifejthetik álláspontjukat, s a levéltári adatok alapján feltárhatják a dokumentumokból előtáruló múlt autentikus képét. A dicsőszentmártoni kötet sajnálatos módon nem tudott tudományos súlyának megfelelő visszhangot kiváltani, kicsiny példányszáma és a terjesztés nehézségei megakadályozták ezt. Éppen ezért rendkívüli a jelentősége annak, hogy most németre fordítva teljes egészében megjelenhetett, s így eredményei és nézőpontjai bekerülhetnek a nemzetközi tudományos élet vérkeringésébe.

Ez a kései kiadás azonban érthető módon másféle igényeket elégít ki, másféle kihívásokra felel, más kontextusba kerül, mint az ere-

deti munka. Be tudja mutatni ez a mostani német nyelvű kiadás az 1920-as évek közepének magyar nézőpontú tudományos álláspontját, az erdélyi egyháztörténet múltjáról akkor kialakított képét, végső soron önértelmezésének és identitástudatának egy jelentős szegmentumát. S noha a cím szerint elsősorban a katolikus egyház története áll a monográfikus jellegű kötet középpontjában, ez érthető módon szorosan kapcsolódik a régió többi egyházának múltjához s a mindenkori politikai helyzethez is, így jóval több ez a tanulmánygyűjtemény, mint egy felekezet történetének bemutatása.

A német kötet két szerkesztője, Joachim Bahlcke és Krista Zach már korábban is számos tanulmánnyal, monográfikus feldolgozással járult hozzá a Kárpát-medence és benne főleg Erdély történetének nemzetközi megismertetéséhez. Mindketten a kora újkori Közép-Európa keleti és déli régiójának kutatói, e térség különböző nyelveinek történeti irodalmát eredetiben kísérik figyelemmel. Munkájuk során szinte törvényszerű volt, hogy az erdélyi egyháztörténet szakirodalmával meg kellett ismerkedniük, s tapasztalhatták, hogy ez a monumentális méretű, 31 tanulmányt felsorakoztató kötet megkerülhetetlen dokumentuma egyfelől az erdélyi katolicizmus múltjának, másfelől az Trianon utáni magyar historiográfiának. Ezért határozták el, hogy a neves müncheni egyetemi kutatóintézet (Institut für deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas) rangos tudományos sorozatának 98. köteteként ezt az opust bocsátják közre, elősegítve ezzel a régió bonyolult egyházpolitikai múltjának árnyalt megismertetését nemzetközi fórumokon is. A szerkesztők és a kötet lektorai egyaránt hangoztatják az előszóban, hogy a téma kutatásában mutatkozó vákuum kitöltése és bizonyos történetírói módszer illusztrálása volt a céljuk, hasznos kortörténeti forrásnak tekintik az közreadott írásokat, amelyeknek azonban nemzeti és felekezeti (helyenként klerikális elfogultságoktól sem mentes) szellemiségét nem tekintik magukénak. Ez a távolságtartás indokolja az eredetihez képest az új

címadást, valamint az eredeti szerzők bio-bibliográfiájának (s ezáltal eszmei irányultságának) részletes ismertetését a függelékben Juliane Brandt munkájaként.

A kötet írásai öt blokkra tagoltan átfogják a teljes erdélyi történelmet. Az első nagyobb egység a középkorral foglalkozik: Szent István püspökségalapításától kezdve 1571-ig tekinti át a *status catholicus* helyzetét (Karácsonyi János). Alighanem ez a rész az, amely az újabb kutatások fényében több ponton kiegészítésre és frissítésre szorul. A második blokk az önálló fejedelemség időszakát vizsgálja Báthory István trónralépésétől (1571) az erdélyi püspökség helyreállításáig (1716). Egyik legizgalmasabb periódusa ez a terület konfessionális múltjának, mivel hat különböző vallás egyházszerkezése zajlott le ebben a másfél évszázadban, az erőviszonyok és a súlypontok gyakran változtak, az együttélés formái, az etnikai és felekezeti viszonyok arányai többször módosultak. Katolikusok és protestánsok, orthodox görög-keletiek és zsidók, magyarok és románok, székelyek és szászok sorsa kavargó a tanulmányok lapjain, az események bonyolult láncolatából kitűnik, hogy a konfliktusok mellett az együtt élő vallások békevágya is megmutatkozott. A fejtegetéseket többnyire a levéltári adatok, országgyűlési határozatok, egyházkormányzati dekrétumok kiaknázása és bőséges idézése teszi adatszerűvé, ezek révén válnak többségükben tárgyilagossá az értékelések és következtetések Bíró Vencel, Boros Fortunát és Bitay Árpád írásainak eredményeként.

A harmadik nagyobb egységben a Habsburg monarchiába betagozódott Transsilvânia egyházi viszonyait elemző tanulmányok olvashatók, összesen kilenc írás elemzi az 1716–1918 közötti időszakot. Ennek elejére esik a román lakosság egy részének uniós integrációja, majd – miután I. Lipót diplomája 1699-ben a katolikusokkal egyenlő jogokat biztosított a csatlakozó papságnak – a görög-katolikus egyházszerkezet kiépítése (Gyárfás Elemér). Itt esik szó továbbá a szászok és a katolikus klérus viszonyáról, a Mária Terézia kori katolikus restaurációról, majd a jozefiniz-

[Szemle]

mus hatásairól (Bíró Vencel, Bagossy Bertalan). További értekezések szólnak a katolicizmus helyzetéről az 1848-as forradalomban, az azt követő önkényuralom és a kiegyezés idejének egyházpolitikájáról (Rass Károly, Várhelyi Gyula, Petress Kálmán), végül az I. világháború éveinek egyházpolitikai törvényeiről és hatásukról (Pál István, Fejér Gerő). Külön egységet alkot a román állam keretei közé került katolikus egyház 1918–1925 közötti helyzetét elemző négy írás, amelyekben fő téma az állam és egyház viszonyának újrendezése, a közös célok megfogalmazásának szükségessége és az egyházi javak és birtokok sorsa az új politikai konstellációban.

Az utolsó nagyobb egység tizenkét tanulmánya egyházmegyék és szerzetesrendek történetét veszi sorra. A váradi, csanádi és szatmári püspökség múltját önálló helytörténeti jellegű feldolgozások tárgyalják, a rendtörténeti áttekintések pedig a ferencesek, piaristák, jezsuiták, premonstreiek és a női szerzetesi közösségek történetének bemutatását vállalják. Külön tanulmány foglalkozik Majláth Károly Gusztáv negyedszázados püspökségével, az erdélyi katolikus missziók Kárpátokon túli és keleti tevékenységével, valamint a katolicizmus egyetemes egyháztörténeti helyével. A sorra vett részletkérdések mindegyike tartalmaz máshonnan nem ismert adatokat és sajátos szempontokat, amelyek figyelembevételével

teljesebbé teszi a régió művelődéstörténeti öszképét s benne főként a katolikus komponens szerepét.

Aligha szorul bizonyításra, hogy nem volt könnyű dolguk a fordítóknak. Juliane Brandt, Erzsébet és Michael Schock, valamint Adalbert Tóth e téren igen precíz munkát végzett, holott a sajátos magyar (és olykor román, latin, szláv) kifejezések (például kagán, kuruc, hungarus stb.) szakszerű átültetése korántsem volt könnyű feladat. A magyar történelemben kevésbé járatos külföldi olvasót igyekeznek eligazítani két térkép, valamint a személynevek mutatója és a helynevek többnyelvű (magyar, román, német) listája. A gazdag bibliográfia egyik része a fordításhoz használt forrásokat sorolja fel (Meinolf Arens munkája), másik része az 1925 után és óta megjelent válogatott szakirodalom jegyzéke Harald Roth összeállításában.

A vaskos kötet összességében fontos hozzájárulás Erdély egyháztörténetének megismeréséhez, de talán még ennél is fontosabb, hogy tükrözi az 1920-as évek közepének erdélyi tudománypolitikai koordinátáit s azt a felelősségérzetet, amely a korszak erdélyi magyar vezető értelmiségét, egyháztörténészeit, jogászait, etnográfusait, kultúrpolitikusait vezette a régió múltbeli értékeinek hiteles feltárása és megőrzése terén.

BITSKEY ISTVÁN

A Hitel márciusi számának szerzői

<i>Bakos István</i> (1943) Budapest	<i>Gyurács Ferenc</i> (1955) Szombathely	<i>Németh Ágnes</i> (1934) Budapest
<i>Bitskey István</i> (1941) Debrecen	<i>Ifj. Sipka Sándor</i> (1945) Debrecen	<i>Penckőfer János</i> (1959) Beregszász
<i>Botár Attila</i> (1944) Veszprém	<i>Imre László</i> (1944) Debrecen	<i>Szállinger Balázs</i> (1978) Budapest
<i>Csendes Csaba</i> (1955) Egerszalók	<i>Jobbágyi Gábor</i> (1947) Budapest	<i>Száraz Miklós György</i> (1958) Budapest
<i>Csicsery-Rónay István</i> Budapest	<i>Kodolányi Gyula</i> (1942) Budapest	<i>Szöllőssy Balázs</i> (1981) Budapest
<i>Döbrentei Kornél</i> (1946) Budapest	<i>Kovács István</i> (1945) Budapest	<i>Tőkés László</i> (1952) Nagyvárád
<i>Ébert Tibor</i> (1926) Budapest	<i>L. Simon László</i> (1972) Budapest	<i>Vasadi Péter</i> (1926) Budapest
<i>Elek Tibor</i> (1962) Gyula	<i>Lezsák Sándor</i> (1949) Lakitelek	<i>Vasy Géza</i> (1942) Budapest
<i>Gál Sándor</i> (1937) Kassa	<i>Márkus Béla</i> (1945) Debrecen	<i>Wodianer-Nemessuri Zoltán</i> (1948) Budapest
<i>Görömbei András</i> (1945) Debrecen	<i>Miksa Lajos</i> (1943) Pilismarót	
<i>Györffy Ákos</i> (1976) Nagymaros		